

Öztokmak Akyüz, Ç.(2023). “Âşık Sümmâni’de Varlık Bilgisi (Ontoloji) ve Varoluşa İlişkin İzlekler”. Ankara: Gazi Kitabevi. 105 sayfa. ISBN: 978-625-365-168-8

Şakire BALIKÇI*

Çiğdem Akyüz Öztokmak tarafından kaleme alınan çalışmanın giriş bölümünde yazar, çalışmanın amacının halk şâirlerine gereken kıymetin tam olarak verilmediğine dair yaygın kanaatin sonlanmasına katkıda bulunmak olduğunu ifade eder. Yazar, Umay Günay’dan iktibasla “Aydınların halk edebiyatı metinlerinin, çağdaş kuramlar ışığında değerlendirilebilecek edebî içeriğe sahip olmadıkları” (Günay, 1986: 136)¹ şeklindeki görüşlerin yüzyıllardır süregelen halk şiiri/halk sanatı kavramlarının hak ettiği yeri

*Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, sakirebalicki@artuklu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2007-2437

¹Umay Günay’dan aktarılan alıntının devamında Umay Günay, söz konusu yanlış düşüncenin giderilebilmesi için: “metin tespiti, güvenilir metin elde etme, inceleme ve değerlendirme” gibi başlıklara önem verilmesi gerektiğini önerir.

bulamamasındaki anlayışı yansıttığını gündeme getirir. Bu bağlamda yazar, 19. yüzyılın en önemli ümmî halk şâirlerinden Âşık Sümmânî'nin ümmî olmasının altını çizerek halk estetiğinden ve âşıklık geleneğinden beslenen varoluş felsefesini ve tabiatıyla tasavvufi unsurları eserlerine ustalıkla işleyen âşığın şiirlerinin düşünce boyutunu irdelemeye çalışmıştır. Çalışmada âşığın varoluşçu felsefe açısından ele alınan şiirlerine Abdulkadir Erkal tarafından yayımlanan *Âşık Sümmânî Divanı* (2010) ve *Narmanlı Âşık Sümmânî* (2018) adlı eserlerden ulaşılmıştır. Yazar, çalışmanın araştırma yöntemini ise “varoluşçuluk felsefesi yaklaşımından beslenmekle birlikte âşık şiirinin sunduğu veriler bağlamında ‘varoluşa ilişkin izlekleri’ ortaya koymak”(4)² olarak belirlemiştir. Araştırmada, âşığın eserlerinin doğrudan varoluşçu felsefenin ürünleri olarak değil bu felsefenin öğretilerinin iz düşümleri olarak değerlendirileceğini vurgulayan yazar, çalışmanın sınırlarını netleştirmiştir.

Çalışma “*Giriş ve Kavramsal Çerçeve*” ve 4 ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde “varlık nedir” sorusuna Pascal, Nietzsche, Kierkegaard, Jaspers, Marcel, Heidegger, Sartre ve Camus gibi düşünürlerin verdikleri cevaplar ele alınmış ve sonrasında Türk edebiyatında varoluşçu felsefenin görünüşleri incelenmiştir. Yazar, varlık bilgisi/ontoloji ile ilgili görüşleri hümanizm öncesi ve sonrası olmak üzere iki temelde ele almıştır. Yazar, “*hümanizm*” yani insanı hayatın merkezine alan görüşten önce dünyanın merkezinde Tanrı'nın olduğunu ve varlık kavramına da bu çerçevede bakıldığını vurgulayarak varlık bilgisindeki keskin dönüşün Descartes'ın “Düşünüyorum öyleyse varım.” savıyla değiştiğini ifade ederek hümanizm sonrası filozofların görüşlerine sırasıyla yer vermiştir. Yazar çalışmanın sınırlılığı gereğieserinde varoluşçu felsefenin ana hatlarını çizdikleri düşünülen filozoflara yer verdiğini ifade eder. Yazarın ele aldığı düşünürlerden ilki Blaise Pascal'dır. Yazarın aktardığı bilgiler ışığında Paskal Tanrı'yı aşkın bir unsur olarak görür ve onu varlığın, varoluşun temeline koyar. Tanrı'nın ancak sezgi ile bilinebileceğini aklın ve bilimin bu konuda vasıfsız kalacağını ifade eder, iman ve akıl kavramlarının birbirinden ayrılarak hareket alanlarının ayrılması gerektiğinin altını çizer. Pascal'dan sonra Nietzsche'nin konu hakkındaki görüşlerine geçen yazar, Nietzsche'nin “Batı metafiziği”, “soyut” ve “yüce” gibi tanrısal kavramların hepsine karşı çıktığını; varoluşun temellerinin yalnızca görünen dünyada aranması gerektiğini vurguladığını aktarır. Nietzsche'ye göre “üstün insan” olarak adlandırılan kavram dünyadaki sınırlı yaşam süresince insanların takınmaları gereken ahlâkî görevlerin yerine getirilmesidir ve varoluş amacı ancak bu yolla gerçekleşir. Çalışmada, Soren Kierkegaard'ın Pascal'ın görüşlerine benzer şekilde Tanrı'nın, ancak sezgi-iman yoluyla elde edilebilecek bir bilgi olduğunu ifade ederek kendinden önceki düşünürlerden bu anlamda etkilendiği aktarılır. Karl Theodor Jaspers'ın varoluş felsefesi ise “...Tanrı bir bilginin değil inancın konusudur ve gerçek anlamda kendi özgürlüğünün farkına varan insan, Tanrı'yı bulur.” (13) şeklinde özetlenir. Gabriel Marcel'in varlığın anlamı konusunda en fazla üzerinde durduğu konu ise kişilerarası ilişkidir. Yazar “Ona göre kişinin kendi varoluşunu mutlak anlamda gerçekleştirebilmesi, başkalarıyla rabıtasına bağlı ve başkalarında gerçekleştirebileceği bir edimdir.” (14) diyerek düşünürün kişiler arası ilişkilere dair görüşlerine açıklık getirir. Yazar, Martin Heidegger'in varoluşçu felsefesini ise kendinden önceki düşünürlerin görüşlerinden beslenerek analitik bir düzeleme oturmuş olarak tarif

² Eserin tarihi ve yazar bilgileri incelemenin başında verildiği için metin içinde esere ait atıflar, yalnızca sayfa numarasının gösterilmesi şeklindedir.

etmekte ve düşünürre göre varlığın temeline insanın oturduğunu aktarmaktadır. Yazar varoluşçu düşünürler içinde Jean Paul Sartre ve Albert Camus'ye daha geniş bir parantez açar. Her ikisinin edebiyatla yakın ilişkisi bu durumun en önemli nedeni olarak gösterilmektedir. Çalışmada Sartre'nin varoluşçu felsefesinin anahtar kelimelerinin “saçmalık” ve “yabancılaşma” kavramları olduğu vurgulanır. Yazarın, Yalın Alpaya (2013:20) iktibasla Sartre'nin varoluşçulukla ilgili görüşlerini paylaştığı önemli bir pasajı aktarmakta fayda vardır:

Sartre'a göre insan, yaşamı boyunca sürekli karar almak zorundadır. Yaşamsal gereklilik için bazı küçük kararlardan çalıştığı işten istifa etmek, çocuk sahibi olmak gibi büyük kararlara kadar her an bir karar almak durumundadır. Bu karar verme zorundalığının sürekliliği, insanı sorumluluğu başka birine, geleneklere, inançlara veya modaya yükleyerek onun yükünden kurtulmaya iter (17).

Çalışmada, Albert Camus'nün da Sartre gibi “yabancılaşma” ve “saçmalık” kavramlarını varoluşçuluğun temeline oturttuğu vurgulanır. Eserde, varoluşçu felsefenin dünya çapındaki yansımalarına değinip sınırları çizildikten sonra birinci bölümün son başlığı olan “*Varoluşçuluk Bağlamında Türk Edebiyatında Edebiyat-Felsefe İlişisini Konu Alan Araştırmalar*” başlığı altında Sümmânî'de varoluşçuluk konusuna geçmeden Türk edebiyatında bu konu nasıl ele alınmış sorusu genel hatlarıyla değerlendirilmiştir. Bu bölümde Oğuz Atay'ın “*Tutunamayanlar*” adlı eserinden II. Yeni şiirine, masallarda varoluşçuluktan, âşık ve divan şiirlerine kadar varoluşçu felsefenin izleri değerlendirilmiştir. II. bölüm “*XIX. Yüzyıla Kadar Âşık Edebiyatı (Tarihsel Gelişim)*” konusuna ayrılmıştır. Bu bölümde 16-19. yüzyıllar arasında âşık şiirinin tarihsel gelişimi ele alınmış, başlıca temsilcileri tanıtılmıştır. III. bölüm; Âşık Sümmânî'nin yaşamına ayrılmış, âşığın âşıklık geleneği içerisindeki yeri, âşık ve eserleriyle ilgili yapılan çalışmalar hakkında bilgi verilmiştir. IV. ve son bölüm ise “*Âşık Sümmânî'de Varlık Bilgisi (Ontoloji) ve Varoluşa İlişkin İzlekler*” adını taşımaktadır. Yazar bu bölümü:

Sümmânî'nin şiirleri, varlık bilgisi ve varoluşçuluk perspektifinden irdelenmiştir. Şiirlerde yoğunlaşılacak muhtevalardan hareketle konu detaylandırılmış ve şiir alıntılarıyla örneklendirilerek başlıklar belirlenmiştir. Her başlıkta önce varoluşçu düşünürlerin o konuya ilişkin fikirleri ele alınmış daha sonra Sümmânî'nin sanatında bahsi geçen konunun yeri ve işleniş biçimi irdelenmiştir (39).

pasajıyla tanıtmıştır.

Son bölümün ilk alt başlığı “*Varlık, Yokluk ve Hiçlik*” konusuna ayrılmıştır. Bölümde Heidegger ve Marcel'in varlık bilgisi ile ilgili düşüncelerine yer verildikten sonra Sümmânî'nin varlık bilgisinin tasavvuf temeline dayandığı ve konuyla ilgili şiirlerinde tasavvuf terminolojisine yer verdiği aktarılmıştır. Çalışmada, “Yokluk” ve “hiçlik” kavramları Heidegger, Nietzsche, Sartre ve Hegel'in “hiçlik/Tanrı'nın yokluğu, Tanrı'nın yok edilmesi” konuları hakkındaki görüşleri özetlenerek aktarılmıştır. Yazar; söz konusu kavramların, dünya literatüründeki varoluşçu filozofların görüşlerinden farklı olarak Sümmânî'nin “hiçlik” ve “yokluk” kavramları konusundaki tasavvufî bir yaklaşım benimseyerek “hiçlik”ten “yokluğa” geçişi “fena” mertebesinde “beka” mertebesine geçiş süreci şeklinde ortaya koyduğunu ifade etmiştir. IV. bölümde yer alan “*Kendilik ve İnsanın Varlığı, Özü, Özgürlüğü ve Yazgı/Kader Meselesi*” başlığında öncelikle “kendilik ve insanlığın varlığı” konusu değerlendirilmiştir.

Yazar, eserin giriş kısmında ele aldığı düşünürlerin “kendilik” konusundaki düşüncelerine yer verdikten sonra Sümmânî'nin insanın “kendini” ne şekilde gerçekleştirdiği ve kendinin ne şekilde farkında olduğu konusundaki yaklaşımlarını değerlendirmiştir. Yazarın çıkarımlarına göre Sümmânî, kişinin eylemlerinin sorumlusu olarak kaderi gösterirken insanın “kendinde varlık” olabilmesinin tek yolu “bilmek”tir. Yazara göre âşık bu düşüncelerini yine tasavvuf terminolojisine başvurarak şiirlerine konu etmektedir. Yine “insanın özü” meselesinde “tanrının” varlığını işaret ettiğinin altı çizilmiştir.

IV. bölümün alt başlıklarından biri olan “Tanrı” başlığında yazar, Tanrı'nın varlığı konusunda düşünürlerin “teist” ve “ateist” olmak üzere ikiye ayrıldıklarını yeniden hatırlatarak bu konuda iki farklı düşünce sisteminin olduğunun altını çizerek. Konu hakkında Sümmânî'nin teslim olmuş bir mü'mîn pozisyonunda Tanrı'yı “canan” veya “dilber” olarak adlandırdığı ve hiçbir olumsuz sıfatın veya düşüncenin Tanrı'ya atfedilmeyerek Tanrı'nın varlığının idrak edildiği aktarılmıştır. Koşulsuz bir inanca sahip olarak tasvir edilen âşığın “dünya” konusundaki düşünceleri de elbette dünyanın Tanrı'dan ayrı geçirilen her bir saniyenin müsebbibi olmasının etkisiyle olumsuz tasvir edilmiştir. Yazar, aynı zamanda âşığın yaşadığı devrin I. Dünya Savaşı'nın yıkıcı ve insan hayatını değersizleştiren atmosferinin de âşığın bu düşüncelerini tetiklediğinin altını çizmektedir. Bu bağlamda dönemin varoluşçu düşünce akımını da doğrudan etkileyen bu durum Sümmânî'nin, şiirlerinde “zaman”, “saçma/ absürt”, “yabancılaşma”, “değersizlik hissi”, “ölüm ve ötesi” “korku/kaygı”, “mutsuzluk” “acı-keder”, “bulantı” kavramlarının yer alış biçimini de etkilemiştir ve çalışmada bu etkileşim âşığın şiir örnekleriyle açıklığa kavuşturulmuştur. Âşığın bahsi edilen kavramlara tasavvuf penceresinden bakmakla birlikte teist düşünürlerin fikirleriyle çoğunlukla örtüşen bir bakış açısına sahip olduğu yazar tarafından aktarılmıştır.

Sonuç kısmında yazar, Türk halkının geçmişten günümüze “Tanrı- insan ilişkisinin halk edebiyatına etkileri nedir?” sorusuna açıklık getirdikten sonra 19. yüzyılın siyasi ve kültürel etkilerinin Sümmânî'nin poetikasına yansımalarını “dönemin devingen şartların sonucu, bunalan ve yalnızlaşan insanı, bazen bireysel yaşamı üzerinden bazen evrensel deneyimler veya varsayımlar üzerinden sanatına konu eder.” (93) şeklinde özetlemiştir. Yazar, daha önce de ifade edildiği üzere âşığın daha çok teist düşünürlerin görüşlerine yakın olduğunu vurgulasa da bulantı/yalnızlık gibi konularda Sartre gibi ateist düşünürlerin fikirleriyle benzer düşüncelere sahip şiirleri olduğunu da eklemiştir. Yazar: “Sonuç olarak Sümmânî'nin sanatı aracılığıyla küresel ölçekte tartışılan felsefi yaklaşımları yakaladığı ve kendi çağını aşan bir söylem gücüne ulaştığı tespit edilmiştir” demektedir ve âşık edebiyatının terminolojisinin ve sanat gücünün rastgele ve sanat açısından değersiz olmadığını Sümmânî'nin eserleri üzerinden vurgulamaktadır.

Dört ana bölümden oluşan eserde 19. yüzyılın felsefi akımları, çalışmanın kavramsal arka planını aydınlatmaktadır. Seçilen filozofların, Sümmânî'nin çağdaşı olması “varoluş felsefesi”nin 19. yüzyılın dinamikleri üzerinden değerlendirilmesini mümkün kılmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümü 19. yüzyıl âşıklık geleneğinin genel bir görünümü ortaya koymakta ve yüzyılı etkileyen tarihî ve kültürel gelişmelerin âşıklık geleneğine etkilerini aktarmaktadır. Bu bölüm, üçüncü bölümün ana çizgisini oluşturan Âşık Sümmânî'nin âşıklık geleneği içerisindeki yerinin daha iyi kavranmasını sağlamaktadır. Dördüncü ve son bölüm olan Âşık Sümmânî'nin şiirlerindeki ontolojik izleklerin, dokuz alt başlıkta ele alınması konuya

yöneltilen dikkatin önemini vurgulamaktadır. Bu bölümde âşığın diline ait varoluşa dair izleklerin tasavvuf terminolojisiyle ortaya konduğu görülmektedir.

Çalışmanın genelinden anlaşıldığı üzere sanatçı hem kendi zamanının sorunları ve ruh ikliminden beslenmekte hem de Türk kültüründeki yerli edebî geleneği başarıyla devam ettirmektedir. Aynı zamanda âşığın resmî bir eğitim almamasına rağmen tasavvuf mazmunlarını yüksek bir sanat zevki içerisinde kullanmasının ortaya konulması da Türk halk edebiyatı açısından son derece önemlidir. Titiz çalışmasıyla tüm bu verileri analiz eden yazar Çiğdem Akyüz Öztokmak, yaygın bir inanışın önüne geçerek sözlü kültürden beslenen âşık edebiyatının aktüel konulara, klasik sanat zevkine sahip olmadığı görüşünü Türkiye'nin en sevilen âşıklarından biri ve "kol" sahibi olan Sümmânî'nin eserleri üzerinden çürüterek Türk halk edebiyatına önemli bir hizmet vermiştir. Çalışmanın sınırlılığı, kullanılan kaynaklar ve ele alınan konunun açık bir şekilde ortaya konması da çalışmanın bilimsel tarafını kuvvetlendiren unsurlardandır.

Kaynakça

- ALPAY, Yalın. (2013). "Varlık ve Hiçlik" ve 'Saçmalık' İçin Sartre Rehberi". *Akşam Gazetesi Kitap Bölümü* (18 Ocak). S.20.
- ERKAL, Abdülkadir. (2010). *Âşık Sümmânî Divanı*. Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Vakfı Yayını.
- ERKAL, Abdülkadir. (2018). *Narmanlı Âşık Sümmânî*. İstanbul: Ketebe Yayınları.
- GÜNAY Umay. (1986). "Türk Halk Edebiyatında Tenkid Konusunda Düşünceler", *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, II. Cilt, Halk Edebiyatı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- ÖZTOKMAK AKYÜZ, Çiğdem. (2023). "*Âşık Sümmânî'de Varlık Bilgisi (Ontoloji) ve Varoluşa İlişkin İzlekler*". Ankara: Gazi Kitabevi.

<i>Çalışmanın yazarı/yazarları "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" çerçevesinde aşağıdaki hususları beyan etmiş(ler)dir:</i>
Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.
Finansman: Bu çalışma için herhangi bir kurum ve kuruluştan destek alınmamıştır.
Destek ve Teşekkür: Çalışmanın araştırılması ve yazımı esnasında destek veya fikirlerine başvurulmuş herhangi bir kişi bulunmamaktadır.
Çıkar Çatışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Yazarın Notu: Bu çalışma Öztokmak Akyüz, Ç. (2023). "Âşık Sümmânî'de Varlık Bilgisi (Ontoloji) ve Varoluşa İlişkin İzlekler" adlı kitabının tanıtımıdır.
Katkı Oranı Beyanı: Bu makalenin tüm bölümleri tek bir yazar tarafından hazırlanmıştır.
<i>The author / authors of the study declared the following points within the framework of the "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>
Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required for this study.
Funding: No support was received from any institution or organization for this study.
Support and Acknowledgments: There is no person whose support or ideas are consulted during the research and writing of the study.
Declaration of Conflicting Interests: The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this article.
Author's Note: This study was carried out by Öztokmak Akyüz, Ç. (2023). This is the introduction of his book titled "Knowledge of Being (Ontology) and Paths Related to Existence in Âşık Sümmânî".
Author Contributions: All sections of this article have been prepared by a single author.